

УДК 821.163.41.09-2 Христић Ј.
821.14'02.09-21
https://doi.org/10.18485/kij.2018.65.1_2.6

НАТАЛИЈА М. ЈОВАНОВИЋ*
Девета гимназија „Михаило Петровић Алас“
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 03. 2018.
Прихваћен: 26. 05. 2018.

АНТИХЕРОЈ

(Јован Христић, *Седморица: како бисмо их данас читали*)

Када размишљамо о Христићевим драмама са античким мотивима (*Орест*, *Чисте руке* и *Седморица: како бисмо их данас читали*) не можемо а да се не подсетимо есеја *Антички мит и модерна драма* (Христић 1969: 197–202). У том есеју објашњава потребу драмских писаца двадесетог столећа (помиње Ж. Жироуда, Ж. П. Сартра, Ж. Ануја) да се баве античким митом и трагедијама. Истичући важност и вредност античких драма оправдава њихово поновно читање и разматрање и каже: „Налазећи инспирацију у неким од најснажнијих митова људске расе, они поново изводе на позорницу читаву дугу поворку човечанства, уместо да нам само омогуће да провиримо у неку собу намештену модерним намештајем” (Христић 1969: 200). Ново читање (и писање) доживљава као коментар античке приче која стоји у позадини: „Не доживљавамо је као нешто што се збива ту, пред нама, у свој својој чулној конкретности и очигледности; доживљавамо је као нешто накнадно испричано, прокоментарисано” (Христић 1969: 201). Оправданост оваквог начина писања види у томе да је основни облик модерне књижевности коментар, а не непосредна чулна презентација (Христић 1969: 201). Тим начином се постиже двоструки ефекат зато што око сваке нове драме „лебди” антички предлошак, па можемо да је упоредимо са њом: „У једном плану – рецимо позадини – видимо античку причу. У другом плану видимо начин на који нам је овај писац презентира” (Христић 1969: 200).

Кључне речи: грчка трагедија, модерна драма, позориште, апокрифи, коментар, антијунак, поетика, есеј.

У есеју објављеном 1969. године (после написаних драма са античким мотивом) не можемо а да не тражимо одговоре на питања када су и Христићеве драме у питању. Пишући о познатим причама он, пре свега, даје коментар. Подразумева да је писац који пише према античком предлошку занатлија који полаже испит пред нама читаоцима: „И положиће га ако се буде одмерио према неком другом занатлији: ако напише своју Антигону, која ће моћи да се мери са Антигоном осведочених мајстора” (Христић 1969: 202). Овакво одмеравање

* milanko.jovanovic@mts.rs

снага потребно је да би се, пре свега, уочила разлика међу епохама, али и да би се одредило место аутора. Христић је, хватајући се у коштац са најпознатијим и највећим трагедијама овог света, двоструко ризиковао. Прво, зато што је требало постићи оригиналност, а то је тешко с обзиром на то да је према античким предлошцима о породицама Атрида и Лабдакида већ написано много драма. Друго, требало је направити квалитативну разлику у односу на античке драме, а у исто време не изгубити основни мотив. Из обе ове перспективе Христић излази као победник.

Постигао је оригиналност тамо где је нисмо очекивали. Човек двадесетог столећа размишља у другачијим категоријама мислећи да може сам да одреди своју судбину. Христић даје одговор на овакав став. Такав човек остаје неостварен и историјски и људски.

У драми *Седморица: како бисмо их данас читали* Христић не одустаје од судбинског, митског. Таман кад помислимо да и у овој драми одустаје од делања, долази до неочекиваног обрта. Иако је мирним путем добио власт коју је тражио, Полиник изазива брата на двобој. Христић је прво Етеокла и Полиника поставио у неравноправан положај (прво је Етеокле владар, па Полиник), да би их на крају драме изједначио у сцени двобоја. Огољени и сами испуниће и судбину и пророчанство. За прихватање судбинског у овој драми можемо пронаћи два могућа разлога. Први је зато што Етеокле и Полиник заступају две политичке опције, а њихов двобој представља стално одмеравање снага између демократије и аутократије. Други је да Христић експериментише и показује како изгледа када ликови делају у складу са митом.

Оно што је јасно када су наведене Христићеве драме у питању јесте да у њима видимо назначену разлику у односу на антички предложак. Ово ново читање показује и напредак наше драматургије у временима када смо (по ко зна који пут) покушавали да идемо у корак са европском књижевном традицијом. Зато Христићеве драме слободно можемо окарактерисати као наш допринос европском стваралаштву. Драма се „мора бавити озбиљним проблемима; људском судбином, а не инцидентима”, мисли Јован Христић (Христић 1969: 202).

Седморица: како бисмо их данас читали је, поред *Чистих руку*, Христићева драма чија тема говори о породици Лабдакида. Назив драме упућује на познату Есхилову трагедију *Седморица против Тебе*. Циљ рада је да упоредимо Христићеву са Есхиловом и Еурипидовом драмом о породици Лабдакида и осветлимо разлику међу епохама. Зато је други део назива драме важан (како бисмо их данас читали) јер нас упућује на савремен став. Породица Лабдакида инспирисала је најпознатије античке трагичаре да се позабаве њеном судбином. Због Аполоновог пророчанства ова породица доживеће злу судбину, али ће постати и синоним за трагедију. Направићемо поређење са Есхиловом драмом *Седморица против Тебе* и Еурипидовом драмом *Феничанке* зато што је реч о сродним делима.

Пошто су сазнали страшну Едипову судбину (да је убио свог оца Лаја и оженио се мајком Јокастом), Етеокле и Полиник били су сагласни да оца треба

прогнати из Тебе. Јокастин брат Креонт поделио је са њима власт. Према узајамном договору требало је да сва тројица наизменично буду на власти, сваки по годину дана. Међутим, Етеокле и Полиник су се сукобили, па је Полиник прогнан из града. Он је отишао у Арг где је нашао савезнике и с њиховом војском дошао под зидине Тебе. Полиник је покушао да придобије оца, Едипа, јер је пророчиште рекло да ће у борби за Тебу победити онај на чијој страни буде Едип. Отац га је проклео заједно са братом због срамног односа према њему. Браћа су се сукобила под тебанским бедемима и у двобоју један другог убила (Замаровски 2002: 95).

Есхилова трагедија прати наставак пропасти Едипове породице после његовог прогона на Колон. Етеокле је владар, а Тебу опседа Полиникова војска. У драми је приказана опсада и последња одбрана Тебе. Есхил приказује рат из једног угла (Етеокловог), док за Полиникове мотиве сазнајемо посредно, преко Етеокла. У Есхиловој трагедији Полиник се појављује, али само као леш. Као прогнаник он жели да се враги у свој град и заузме престо. За остварење свог циља нашао је савезнике у Аргу и опседа Тебу.

На почетку Есхилове драме, од Етеокла сазнајемо да Тебу већ дуго опседа непријатељска војска:

„Етеокле: ...јер мада се већ дуго град наш опседа,
У рату бог нам опет често помаже...” (Есхил 2001: 95).

Етеокле је приказан као храбар и непоколебљив владар који брани свој град. Од Гласника сазнаје каква је ситуација изван зидина Тебе:

„Гласник: ...Та близу већ је спремна војска аргивска,
Већ иде, диже прах, а беле пене бес
Из коњских ноздрва већ капље по пољу...” (Есхил 2001: 96).

Етеокле је приказан и као груб владар. Пошто опсада већ дуго траје, хор девојака је успаничен. Приносе жртве боговима молећи их за помоћ. Етеокле их грди зато што уносе немир и малодушност међу грађане. Град се брани војницима, а не кукањем:

„Етеокле: И сада својим бежањем и вриштањем
У кукавичку слабост град ми нагнасте
Тим помажете зликовце пред вратима...” (Есхил 2001: 101).

Недвосмислено износи да је Тебанцима потребна храброст, одлучност, истрајност не би ли победили противнике. Истиче јунаштво и мушки принцип:

„Етеокле: Мушкарчев посо: жртве клати бозима
И храбро борити се с непријатељем,
А твој је: ћутати и кућу чувати.” (Есхил 2001: 104).

Не брани им да поштују богове, само не жели да претворе грађане у страшљивце. Обећава да ће када се опсада заврши, а они победе, принети жртве свим боговима заштитницима Тебе:

„Етеокле: ...на добро сврши ли се све
И отаџбина спасе, крвљу јагњади
Оросићу олтаре божје, клаћу бикове...” (Есхил 2001: 106).

У наставку Есхилове драме, Етеокле сазнаје од гласника како су се нападачи распоредили. На свакој капији налази се по један јунак аргивске војске. Код првих врата је Тидеј, код других Капанеј, трећих Етеокле, четвртих Хипомедонт, петих Амфион, шестих Амфијарај, а код седмих Полиник. Етеокле је распоредио своју војску према снази противника, а код седмих врата појавиће се лично:

„Етеокле: ...сам ћу с њим се побити,
Ко веће право има на то него ја?
Цар на цара, брат на брата и душманин
На душманина идем!” (Есхил 2001: 118).

Хор га упозорава да не иде тим вратима и не пролива братовљеву крв. Етеокле истиче да то није у његовој, већ у божијој вољи и одлази. Хор подсећа на старо Аполоново пророчанство о пропасти породице Лабдакида и Тебе. Виде да ће се оно испунити до краја. Ускоро гласник стиже са вестима да су браћа погинула тако што су један другог убили у двобоју:

„Гласник: Град очува се, али груду залиће
Крв браће царске – један уби другог” (Есхил 2001: 125).

Пошто су сазнале страшну вест, њихове сестре Антигона и Исмена доћи ће да их оплакују:

„Антигона и Исмена: Авај судбо, чемерна и худа,
О свештена сенко Едипова,
Црна Срдо, доиста си моћна” (Есхил 2001: 132).

Ускоро се појављује и гласник да саопшти одлуку народне власти. Према њиховој одлуци, Етеокле има да се сахрани уз највеће почести, а Полиника треба да оставе гладним псима. Антигона се овој одлуци успротивила:

„Антигона: Приредићу му гроб и погреб сама ја,
Ма била женски створ!” (Есхил 2001: 135).

Она ће сахранити брата упркос забрани. Од овог места почиње позната Софоклова трагедија *Антигона* (Софокле 2001: 397–452).

Еурипидова драма *Феничанке* (в. Еурипид 2007: 326–349) приказује породицу Лабдакида у току Полиникове опсаде Тебе. Слична је Есхиловој трагедији, али су дешавања унутар породице ближе приказана. Има више ликова (присутни су Јокаста, Едип), а Полиник је приказан и пре двобоја са братом. После

крвавих сукоба резултат Еурипидове трагедије је сличан Есхиловој. Браћа су се међусобно убила, а Креонт тера Едипа из града. У студији о Христићевим драмама М. Фрајнд примећује аналогију са Еурипидовим делом (Фрајнд 1971: 352): „Са Еурипидовим *Феничанкама*, опет, Седморицу везује опште осећање немоћи и трагике индивидуе сукобљене са ситуацијом, а посебно непосредно, страшно изражавање жеље за влашћу (изједначене са слободом делања) у Етеокловој одбрани свог грчевитог држања за престо, као и фини трио оркестрираних осећања и односа Етеокле – Антигона – Полиник аналоган трију Етеокле – Јокаста – Полиник”. Постоји неколико карактеристичних места која ћемо поменути приликом карактеризације ликова (Етеокла, Полиника и Антигоне).

Христићева драма *Седморица: како бисмо их данас читали* има другачију тематику. Реч је о породици Лабдакида, Аполоновом пророчанству, сукобу међу браћом, жељи да се дође до власти, али Есхилова и Христићева драма се разликују. Највећу разлику уочавамо у радњи и мотивима. Они мотиви који су код Есхила остали неразјашњени (зашто неко жели власт) у овој драми биће разјашњени. Драма је написана у осам слика, а време дешавања радње сведено је на дванаест часова од заласка до изласка сунца. Форма драме је једноставна, сажета и ефектна. Тема драме у ширем смислу је испуњавање трагичке судбине, а у ужем ово дело представља полемику о различитим облицима власти. Један облик је демократски и њега заступа Етеокле. Други је аутократски и заступа га Полиник. За разлику од осталих Христићевих драма чија је основа у античким митовима и трагедијама (*Орест*, *Чисте руке*) и у којима главни јунаци одустају од судбине коју им је одредио мит, у овој драми аутор неће одустати од трагичког расплета. Етеокле и Полиник делају у складу са судбином породице Лабдакида. Фрајнд уочава слично: „По начину на који Едипови синови прихватају судбину и испуњавају улогу коју им је одредио мит они су ближи својим античким прецима него што су то личности других Христићевих драма...” (Фрајнд 1971: 353). Слично закључује и Даница Србић уочавајући аналогију између Христићеве и Есхилове драме: „У драми *Седморица: како бисмо их данас читали* Христић је приближи својим античким узорима; миту о борби Едипових синова, Етеокла и Полиника, за власт у Теби и Есхиловој драми *Седморица против Тебе*” (Србић 1983: 554–559).

Почетак драме сличан је Есхиловој драми: војска коју предводи Полиник налази се испред зидина Тебе. За разлику од античке драме у којој рат траје већ неко време, у овој драми војска тек стиже. У првој сцени сазнајемо од Гласника да се шест аргивских вођа и њихова војска приближавају Теби. Предводи их Полиник. Не шаљу гласнике, не говоре међу собом. Етеокле одмах наређује да се капије града затворе, постави стража, а нико не сме да излази из града. Оваквој његовој одлуци супротставиће се Антигона. Етеокле је опрезан зато што је владар и од њега грађани очекују да доноси трезвене одлуке: „Ко влада тај треба да зна шта мора да учини. Али је још важније знати шта се не сме учинити” (Христић 1970: 195). Антигона жели да изађе у сусрет брату Полинику кога није видела годину дана. Идеализује ситуацију и не жели да види опасност

која се приближава: „Ја идем у сусрет своме брату... Капије се не смеју затварати. Шта ће Полиник да мисли? Остави отворену капију, а ја му идем у сусрет” (Христић 1970: 196). Када буде питала Гласника ко је наредио да се затвори капија он ће једноставно рећи: „Ваш брат. Наш владар” (Христић 1970: 196). Марта Фрајнд сматра да: „Речи брат и владар обележавају супротстављене половине личности Етеокла и Полиника. Непрестана промена која се дешава у сваком од њих током радње, промена од једног пола личности ка другом, обележава раст и опадање напетости радње, прелаз из наде у помирење браће у страховање од њиховог крвавог сукоба” (Фрајнд 1971: 355). Из ове ситуације произилази драмски сукоб. Полиник који је годину дана раније мирно отишао из Тебе, пошто на изборима није добио већину гласова, враћа се и тражи власт. На линији Етеокле – Полиник настаје основни сукоб у драми, али не треба заборавити још један елемент који одређује њихову судбину. Већ смо написали да Христић у овој драми остаје доследан античком предлошку. Полиников повратак и жеља за преузимањем власти је један ниво са ког можемо тумачити сукоб. Други ниво одређује бог Аполон и његово пророчанство о пропасти породице Лабдакида. Остајући доследан миту, Христић не сукобљава само два брата која се боре око власти, већ наглашава и њихову трагичку судбину. Оно што је речено, оствариће се. Тако се линија основног сукоба продубљује са обичног, људског нивоа на херојски. Полиника у град доводи људска жеља за влашћу, али и нужност по којој главни јунаци долазе до трагичког расплета. Зато не преузима власт мирно од Етеокла, већ иницира прави сукоб.

Пошто се војска приближила граду, страже су постављене на бедеме Тебе са упутством да не нападају, него да чекају даља Етеоклова наређења. Друга сцена почиње уласком хора (грађана) који се налази изван зидина Тебе у пољу. Највише сличности између Есхилове и Христићеве драме уочавамо када је у реч о хору. У Есхиловој драми хор најављује борбу, иде од једног до другог жртвеника и приноси боговима дарове, обавештава о Аполоновом пророчанству, плаче над судбином Едипових синова. Функција хора је вишеструка. Оне су успаничене (хор је женски), брину за своје породице, не желе борбу и заступају женски принцип. То љути Етеокла зато што му у рату нису потребни малодушност и кукавичлук, већ храброст и одлучност. У Христићеве драми хор је такође женски. И овај хор најављује борбу и диже панику у граду, подсећа на пророчанство и несрећу Едипове породице, сведок је братоубиства. У Христићеве драми постоји још један сукоб. Налази се на линији Антигона – хор. Хор види наоружане војнике пред вратима Тебе и претпоставља да ће доћи до сукоба. Антигона их смирује и љути се што у свему виде претњу, зло и несрећу. Она не жели да види очигледну истину. Међутим, овај сукоб се не продубљује.

Од четврте сцене у којој се појављује Полиник (ненаоружан и сам) почиње заплет. Радња Христићеве драме тече једноставно, тако да већ у овој сцени сазнајемо мотив Полиниковог повратка: „Дошао је ред да ја владам” (Христић 1970: 209). Оно што нас изненађује јесу неочекивани обрти. Прво, не очекујемо да ће Етеокле мирно предати власт, а он то учини. Друго, очекујемо да оде

из града пошто је предао власт, али Полиник то не дозвољава. Оваквим обр-тима Христић постиже динамичност, али и оригиналност. Двобој који из ових обрта следи, нужност је која се у трагедијама подразумева. Без рата, огољени, сами, окренути један према другом, испуниће старо пророчанство. Још један обрт постоји у односу на Есхилову драму. То је одлука народне власти којом је Полиника прогласила херојем, а Етеокла издајником. Први ће бити сахрањен уз све почасте, а други не сме да се сахрани и биће остављен псима. У Есхиловој и Софокловој драми је обрнуто. Христић овим обртом жели да укаже на то како лако може да се промени мишљење извршне власти неког града (државе). Све може бити изврнуто и извргнуто руглу. Изненађује и Антигона зато што се не опредељује за једног брата, као у Есхиловој и Софокловој драми. Остаје неопредељена, па уместо хероине, чија храброст вековима инспирише ствараоце, остаје само бледа сенка на крају драме. Тема драме се проширује са људских на божанске разлоге. Едипови синови оствариће предсказања, и тиме ову драму можемо сврстати у трагедије.

Карактеризацију ликова почећемо од владара Тебе, Етеокла. У Христићевој драми приказан је као носилац демократске идеје власти, одговоран и опрезан владар. На власт је дошао тако што је победио на изборима: „Изабрали су мене, исто су тако могли изабрати њега” (Христић 1970: 198). После избора његов брат, Полиник, одлази из града својом вољом. Ово је место на коме можемо уочити разлику у односу на Есхилову драму. Есхилев Етеокле је протерао Полиника, а преузимање власти није било демократским путем, већ силом. Христићев јунак је опрезан кад од Гласника чује да се војска приближава граду. Од прве сцене увиђамо да је реч о опрезном и одговорном владару. Не брине се за власт, већ за очување мира у граду: „А ја не смем да допустим да се овоме граду ишта догоди. Ја морам да се бринем о онима који верују како ја знам шта је за њих најбоље” (Христић 1970: 198). Он је владар-заштитник, брижан према грађанима чији је владар: „Морам да сачувам њихов мир, њихове куће, њихове породице: они то очекују од мене... Ко ће бити крив ако се нешто догоди?” (Христић 1970: 198). Његову владавину најбоље су окарактерисали Антигона, Полиник и хор. Антигона не жели да види опасност од војске која долази и не верује да Полиник има освајачке тежње. Зато се супротставља Етеоклу и његовој одлуци да затвори капије града и постави стражу. Њеном нападу како не воли брата и не верује му одговориће једноставном чињеницом: „А зар брат долази у посету своме брату наоружан до зуба?” (Христић 1970: 197). Од ње сазнајемо и да је Етеокле правичан, промишљен, мудар: „... Стављаш на коцку своју правичност, своју промишљеност, своју мудрост. Стављаш на коцку мир и слободу коју си дао грађанима” (Христић 1970: 199). Иако је приказан као демократа, Етеокле показује доследност и одлучност када забрањује Антигони да изађе из града и крене у сусрет Полинику: „Наређујем ти да останеш у граду. (Гласнику) Шта чекаш? Затвори капију!” (Христић 1970: 200). Из сусрета са Полиником протума-чићемо његов лик у потпуности. Четврта сцена драме представља кулминацију, али и разоткрива мотиве главних јунака. Напетост међу њима расте правећи јаз

већим. Етеокле види брата-освајача коме више ништа не верује. На Полиникове оптужбе о затварању градских капија одговара трезвено и мирно: „Ти си дошао наоружан. У посету брату не долази се са оружјем” (Христић 1970: 208). Није га изненадило кад је затражио власт и у првом тренутку одбија да је преда: „Силом нећу никоме ништа дати” (Христић 1970: 211). Сусрет са братом разоткрива и начин његове владавине. Иако иронично, Полиник наводи све битне елементе Етеоклове владавине, истичући демократски принцип: „Допустио си свакоме да ради шта хоће и да говори шта хоће. Пустио си олош да изађе из тамница. Допустио си песницима да збијају шале на твој рачун. Допустио си филозофима да воде главну реч у граду, да говоре по трговима, да ти јавно говоре како ниси у праву. Ниси хтео да живиш у палати у којој је живео наш отац, него си се повукао у кућу у којој смо расли као дечаци. Предао си скупштини кључеве од ризница и задовољио си се новцем који су ти они дали... Отерао си најверније очеве људе, који су му предано саопштавали све шта се у граду говори, и дозволио си да се на трговима воде препирке о томе који закон треба донети, шта треба радити, како треба владати...” (Христић 1970: 211). У оваквој Етеокловој владавини не види искреност већ лицемерје, сматрајући да је Етеоклов мотив усмерен против њега, Полиника, а не за демократију: „Читаву ову годину ти си подмићивао грађане, не би ли они били против мене кад се ја вратим” (Христић 1970: 210). Етеоклов одговор није једноставна реплика брату који га напада, то је својеврстан лични доживљај власти. Сазнајемо да до слободе може доћи само онај ко влада зато што само он зна истину о томе какви су људи, шта се крије иза осмеха, дојава, љубави. Сви га слушају, повинују се његовој вољи, може да чини шта хоће, он постаје мера света и једина граница коју признаје је граница света, а открива да свет нема границу: „Слободни су само они који владају. Само они чија свака реч, сваки покрет, сваки поглед садржи у себи судбину света” (Христић 1970: 212). Разоткрива мотиве због којих је владао: „Зато сам и владао: да бих знао истину, да бих био човек, да бих био слободан” (Христић 1970: 213). Сазнајемо и за другу страну владавине. Грађани почну да те мрзе због тога што си слободан, што знаш истину о њима, што си човек: „Оно што стварно нешто значи, то је слепа мржња оних који не владају и никад неће владати; оних који желе, и никад неће бити у стању да остваре своје жеље; оних који би хтели да буду слободни, а никада неће бити слободни; оних који живе, а никада неће знати шта је то живот” (Христић 1970: 213). Ово је кључни разлог због кога ће предати власт Полинику. И он треба да осети мало те мржње. У овој сцени долази до неочекиваног обрта. Уместо борбе, Етеокле ће једноставно предати власт Полинику. Из обраћања грађанима још једном добијамо потврду о његовим намерама да заштити грађане од рата. Сматра да није у реду да тера брата из града и да према вишој правди треба да му преда власт: „Како бих смео да вам погледам у очи да нисам признао његово право на владавину у овом граду, који је његов колико и мој, мој колико и његов, наш?” (Христић 1970: 216). После свечане примопредаје власти спрема се да напусти Тебу и оде на одмор. Међутим, опет долази до неочекиваног обрта. Полиник не жели да га пусти да оде тек тако, није

задовољан начином на који му је Етеокле предао власт. Тражи од брата да објасни грађанима како му је предао власт. Хоће да схвате да је на то имао право, а не зато што је претио као освајач. Полиник ће отићи и корак даље доводећи радњу до врхунца. Тражи од брата да јавно призна како је годину дана лагао грађане: био варалица, непријатељ и издајник свог града. Хоће да га посрами до краја, а од себе направи спасиоца Тебе. Етеокле одбија предлог зато што не жели да учествује у братовљевим прљавим радњама. После овог дијалога следи двобој у коме ће обојица погинути. Еурипидов Етеокле не личи ни на Есхиловог ни на Христићевог, али треба га поменути да би се приказала могућност различитих интерпретација познатих ликова. У Еурипидовој драми он се појављује у другом чину заједно са Јокастом и Полиником. Одлучан је када је опстанак на власти у питању. Не интересују га Полиникови аргументи и грубо га одбија и напада:

„Етеокле: Немаш шта да тражиш – у дому своме
Владар сам ја!” (Еурипид 2007: 91).

Гордан Маричић уочио је аналогију са Есхилевим Етеоклом: „Христићев Етеокле ближи је Есхиловом него Еурипидовом Етеоклу. Еурипид је Етеокла приказао као бруталног владара кога добро заједнице ни најмање не занима. Он само мисли о томе како да своју тиранију продужи” (Маричић 1988: 41).

Полиник је занимљив и као брат-освајач и као носилац аутократске идеје владавине. У Есхиловој драми појављује се само његов леш, тако да поређење изостаје. Пошто је мирно (иако нерадо) напустио град после избора, враћа се са наоружаним „пријатељима”. Иако у град улази сам и ненаоружан, Етеоклу и грађанима јасан је његов циљ. Сусрет са сестром је дирљив, топао, братски. Овај лирски тренутак прекинуће изливом нагомиланог беса према брату-владару. Предлаже Антигони да изађе са њим из града, а потом уђе са њим као освајачем-победником. Открива свој прави мотив, али подсећа и на злу судбину њихове породице: „Изгледа да је то наша судбина” (Христић 1970: 207). Антигона тек тада разуме да није наиван и да су Етеокле и хор били у праву. Полиник очекује од ње да се изјасни на чијој је страни: „Зар га волиш више од мене? Он нас је обоје преварио. Хајдемо” (Христић 1970: 208). Из сусрета са братом разоткрива се његов карактер. Покушава да изокрене некадашњу ситуацију истичући да је он пустио Етеокла да влада, као да овај није демократски изабран. Склонио се да га грађани не би поредили са њим: „Полиник би то сигурно урадио боље” (Христић 1970: 209). Признаје и да би му било тешко да из прикрајка посматра брата како влада, свестан да не би умео боље. Сада се вратио и хоће власт по сваку цену. Ако треба срушиће цео град и на његовим рушевинама владати: „Остаће само рушевине, и ја који ћу владати њима. Рушевине ће опет израсти у куће, и будућност је моја” (Христић 1970: 212). Полиникови ставови су у потпуној супротности Етеокловим. Док први наговештава разарање и рат, други чини све да заштити град и становнике. Христић их намерно овако поставља да би створио услове из којих проистиче драмска напетост. Полиник неколико пута истиче начин којим би владао, а то је аутократија: „И не занима ме шта мисле,

или шта ће мислити” (Христић 1970: 210). Подсмешљив је када је Етеоклова владавина у питању, а свим вредностима које је увео у живот Тебанаца, руга се. Он би владао потпуно другачије – страхом. Када му Етеокле буде мирно предао власт разоткрићемо његову бахатост. Узвикује да је град сада његов. Тражи да се отворе капије, пусте војници и отпочне славље. Војницима је обећао злато, зато хоће да отвори ризнице: „Нека им донесу вина, нека им испеку меса! Дајте им кључеве од ризница. Хоћу да их наградим. Обећао сам им злата, и добиће га!” (Христић 1970: 217). Неће пустити Етеокла да оде из града већ тражи јавно признање о издаји и погубљење. Маричић препознаје праву Полиникову ћуд: „Под маском праведног претендента на престо Христић крије свог Полиника, властохлепног ниткова, коме није доста да му Етеокле само преда власт. Он тражи од њега и јавно признање да је за време своје једногодишње владавине варао народ, био непријатељ и издајник Тебе” (Маричић 1988: 42). Да су се сукобили, сценарио према коме би дошао на власт био би за њега прихватљивији. Из тога сценарија још једном сазнајемо да га није брига за грађане и да је спреман на крвопролиће само да би се дочепао власти: „Зашто си ми предао власт тако мирно? Зашто се ниси борио?... Провалио бих у град, почео да убијам. И тада би ти био крив за све... А грађани би проклињали час када су те изабрали да владаш. Молили би ме да престанем. И ја бих престао, а они би ми клицали...” (Христић 1970: 219–220). После Етеокловог одбијања, почиње двобој који се завршава смрћу оба јунака. Христићев и Еурипидов Полиник изразити су антиподи. У Еурипидовој трагедији Полиник се појављује пре двобоја са братом. Приказан је као преварена страна, одбачен и насамарен. Јокаста покушава да га смири и наговори да одустане од напада на Тебу, али не успева. Етеокле не поштује договор (да ће он владати годину дана па брат), не да власт, а Полиник не може са тим да се помири:

„Полиник: Добијем ли оно што следује мени
Из земље војску отпремићу
Владати Тебом јер мој је ред,
Па се повући кад његов опет дође.” (Еурипид 2007: 89).

Антигонин лик је снажно емотивно обојен. Христић истиче њену сестринску болећивост и доброту. Због рођачких осећања није у стању да види очигледну опасност. Према њеном мишљењу пред вратима није наоружана војска, него брат ког није видела годину дана: „Ти видиш војнике, ја видим Полиника” (Христић 1970: 197). Љути се и на Етеокла и на хор (грађане). Етеоклу замера што није испратио брата (пре годину дана) и што сада загвара капије пред њим. Она не разуме жељу за влашћу зато су јој нејасни њихови мотиви: „Можда је боље не бити владар” (Христић 1970: 198). На инсистирање да заједно дочекају Полиника, Етеокле ће јој забранити да излази из града. Сукоб са Етеоклом пренеће на сукоб са хором. Хор је уплашен због наоружаних војника, а Антигона наивно верује да су безазлени. Мисли да њима управља страх, а не разум. Зато подиже глас и виче на њих: „Ви сте поверовале страху, а нисте виделе како тај

страх уништава све око себе, као ватра која прогута шуму и остави за собом само пепео и црне, голе пањеве” (Христић 1970: 204). Заслепљена љубављу према брату не види да је једина која греша. Отрезниће је Полиник када буде тражио да се изјасни и крене са њим. Она заговара породично јединство јер сматра да једино тако може да се победи њихова зла судбина: „Ми морамо бити заједно. Сви троје. Зар се не сећаш нашег оца – како је отишао слеп и сам? Хоћеш ли да се то понови?” (Христић 1970: 207). Не разуме да њена љубав није довољна како би се победило кобно Аполоново пророчанство. Појављује се на крају у осмој сцени несрећна од бола због браће: „За ким да плачем, кога да помилујем? Када бих имала гласа, вриснула бих тако да се небо проломи и земља распукне. Али крик не излази из мога грла. Само чујем свој дах где завија у мојим грудима као сухи ветар у пустињи” (Христић 1970: 223). Када је Гласник буде провоцирао питањем за којим братом плаче и кога ће покрити огртачем, сцена се замрачује, а ми не добијамо одговор. Она ће констатовати како се старо пророчанство испунило: „И то је крај ове приче, пуне гађења и срама” (Христић 1970: 224). Христићева Антигона не личи ни на Есхилову ни на Софоклову. У Есхиловој трегедији појављује се у ексоди (петом чину) заједно са сестром Исменом. Пошто су сазнале за кобан исход двобоја, свака ће стати код једног брата. Антигона стаје код Полиниковог леша, а Исмена код Етеокловог. Кукају за браћом а њихов лелек се стапа:

„Антигона и Исмена: Авај, Судбо, чемерна и худа,
О свештена сенко Едипова,
Црна Срдо, доиста си моћна!” (Есхил 2001: 132).

После одлуке народне власти да Полиника прогласи издајником и забрани сахрану она ће одлучно ставити свима до знања да ће га укопати. У Софокловој трагедији *Антигона*, пратимо даље њену судбину. Супротставља се Креонту (владару Тебе, Јокастином брату), па ће своју одлуку и чин платити својом главом:

„Антигона: Да, признајем, тај чин је мој, не поричем.”
(Софокле 2001: 415).

Антигона из античког доба је храбра, тврдоглава, одлучна. Не тражи савезнике, не очекује помоћ. Отворено и јавно ставља до знања да је сахранила брата и да се због тога не каје. Постала је симбол протеста и отпора. Еурипидова Антигона је несрећна, храбра и часна. Пошто не стиже са мајком да растави браћу у двобоју, постаје сведок њихове погибије. На крају трагедије одлази са протераним оцем на Колон. Несрећна и потресена биће оцу једина утеха:

„Антигона: О, изгоне бедни! Руку пружи драгу
Оче стари, пратићу те свуд,
К’о лађу ветра дах.” (Еурипид 2007: 110).

Христићева Антигона је колебљива и наивна. Час је на страни једног час другог брата, а на крају драме не знамо на чијој је страни. Христићева Антигона је антихерој.

Лик Гласника се издваја из масе. Он има вишеструку улогу. Обавештава Етеокла о војсци која се приближава Теби: „Шест аргивских вођа и њихова војска приближавају се Теби” (Христић 1970: 224). Затим извршава Етеоклова наређења. Када га Антигона буде питала ко је наредио да се затворе капије одговориће: „Ваш брат. Наш владар” (Христић 1970: 195). Гласник јасно ставља до знања у чијој је служби и неће попустити пред њеном одлуком да изађе из Тебе. И када Полиник буде прокоментарисао да га је пустио у град само зато што је сам и ненаоружан, Гласник је суздран. У другој сцени најављује улазну песму хора, тако да ће до краја драме остати најављивач догађаја и својеврстан њихов коментатор, али без емоција. Сведок је свих догађаја и непрекидно је на сцени. Најављује предају власти: „Предаја власти” (Христић 1970: 196), али и братски двобој: „И то је био крај братских разговора. За који час почеће борба на крв и на нож” (Христић 1970: 214). Донеће глас о „победи” и коначној слободи града Тебе. Објавиће став народне власти и наводи грађане да тој одлуци кличу: „Кличите јој! Кличите нашој власти!” (Христић 1970: 220). На његов позив хор одговара ћутањем. У последњој сцени провоцира Антигону. Даје јој огртач да покрије једног брата. Остаје без одговора. Лик Гласника није до краја дефинисан тако да затицање у различитим улогама сведочи о ауторовој економичности, а не о увођењу лика-коментатора који са дистанце квалификује догађаје.

Хор у Христићевој драми има улогу сличну хору у Есхиловој драми. Састављен је од жена и једногласан је када су догађаји у питању. Појављује се од друге сцене до краја драме. Уноси немир, страх и панику у Тебу. Уплашиле су се зато што се наоружана војска приближила граду: „Помозите! Заштитите нас!... Мој муж је остао у пољу!... Ко ће нас одбранили? Ко ће нас спасити?... Ја морам да изађем! Моје дете је остало напољу!... Зар нема никога да нам помогне?... Ко чује наше крике у ноћи!...” (Христић 1970: 223). Гласови у хору су бројни (иако нису подељени као у Есхиловој драми), али имају јединствен став. Њихови узвици поређани су градацијски и хиперболички. Зато појачавају напетост и изазивају Антигонин бес. Она не може да умањи њихову забринутост. Када долази до примопредаје власти хор прво ћути, а после ће више пута поновити молбу Етеоклу да их не оставља кад су војници пред вратима Тебе: „Немој нас остављати сада, кад су туђи војници пред нашим капијама... Црне слутње увлаче се у наша срца... Бојимо се војника који су покрили своја лица и чекају” (Христић 1970: 201–202). Од њих сазнајемо каква је била његова владавина. Истичу његова добра дела: „Годину дана владао си овим градом. Владаси мудро и праведно. Донео си добре законе који штите немоћне и обуздавају моћне, који штите слабе и смирују јаке” (Христић 1970: 214–215). Хор ће нас потсетити и на проклетство породице Лабдакида: „Авај, кућо Едипова, пуна си крви и мрака” (Христић 1970: 214). Преноси и догађаје изван Тебе. Напољу траје битка, а неизвесност расте: „Чујеш ли звекет оружја и крике рањених?... У овој бици и победа и пораз доносе само срам. ... Коњи без јахача јуре равницом и врштите... Прошла је ноћ. А ко сме да погледа у очи дану?” (Христић 1970: 221). Јутро доноси мир, али не и олакшање. После прогласа народне власти на Гласников позив да кличу,

хор ћути. Тако постиже најјачи ефекат. Јасно и недвосмислено игноришу став народне власти у вези са тим ко је херој, а ко издајник. Њихово ћутање је порука да знају истину о браћи, а познат им је и механизам помоћу којег власт некога уздиже, а другога унижава. Овом сценом хор се уздиже изнад баналности. Марта Фрајнд види хор како: „потврђује иронију ситуације и дајући Гласниковим речима необично снажну интерпретацију” (Фрајнд 1971: 354).

Драмски поступак је вешто смишљен. Време трајања радње је дванаест часова, али ноћних часова, што целој драми даје специфичну атмосферу. Мрак, којим драма почиње прошириће се на расположење свих ликова и догађаје, и до последње сцене прерашће у метафору њихових живота. Мрак означава нешто тајанствено, неприхватљиво, лоше. У мраку ликови могу другачије да изгледају, јер сенка постаје део њихове појаве. Због тога је и крај драме нејасан јер не видимо кога ће Антигона покрити.

Сценографија је типично античка: град је опасан зидинама које брани једна, а напада друга војска. Радња се креће линијом споља – унутра (изван и унутар Тебе) упућујући нас не само на физички већ и метафизички ниво драме (изван и унутар ликова драме). Реч је о једној несрећној, проклетством обележеној породици чија је судбина унапред одређена. До сукоба долази због људских, али и божанских разлога.

Звук је такође специфичан и креће се од повишеног, преко пауза, до ћутања. Звук прати целокупну радњу, чинећи атмосферу драматичном. У овој драми речити су и говор и ћутање. Када се радња буде закомпликовала, подићи ће се и тон. Хорске песме су изузетно гласне и снажне. Оне указују на блиску опасност и појачавају напетост. Дијалози су такође гласни. Антигона виче на Етеокла и хор. Браћа се расправљају жучно. Гласник је усхићен на крају драме када саопштава одлуку народне скупштине и када позива грађане да кличу и радују се. Међутим, чују се и паузе. Тренутак сусрета сестре и брата биће заустављен паузом. Ова пауза говори о дубини емоција између њих и за тренутак нас удаљава од главног тока радње. Пауза је и после Полиниковог вербалног напада на Етеоклову владавину и претње да може срушити цео град и поново га сазидати да би у њему владао. Ћутање је још један елемент звука. Оно се јавља први пут у петој сцени, када хор ћутањем негодује због примопредаје власти. Ћутање хора нарочито је ефектно у последњој сцени када буду игнорисали одлуку народне власти. Као контраст Гласниковом усхићеном говору и радости хор нас враћа у стварност и мрак.

Постоје у овој драми две изузетно снажне сцене. Прва је сцена преодевања. Пошто је предао власт Полинику, Етеокле скида са себе владарску одећу са знамењем и предаје је брату. Помаже му да се обуче јер овај у грчу и заносу дрхти. Полиник је обучен као краљ, а Етеокле је скоро наг. Ова готово ритуална сцена има и психолошку функцију. Полиник ће се одједном осећати моћно што сведочи о промени његове личности. Друга снажна сцена је када Полиник буде збацио са себе владарско одело, па се браћа налазе лицем у лице готово наги. Христић их овим сценама води од неравноправног положаја (прво је Етеокле владар па

Полиник) да би их у сцени двобоја довео у исту раван. Раван је и психолошка и судбинска. Окренути један према другом, огољени до безначајности, коначно ће испунити судбински задатак. Аполоново пророчанство се остварује.

Иако је Слободан Селенић у свом кратком осврту о овом комаду написао како: „Последњи комад *Седморица: како бисмо их данас читали*, појавивши се на измаку шездесетих година, показује већ извесне знаке истрошености, претеране коришћености митске форме као оквира за савремено драмско приказивање” (Селенић 1977: 66) нећемо се са њим сагласити. Управо овим комадом Христић је успео да употпуни антички миље. Драма је у исто време класична и модерна. Савремени режисери могли би „новим читањем” и модерним драмским средствима да поставе изузетно занимљив комад. Мит о породици Лабакида овим не би ништа изгубио. Напротив.

ЛИТЕРАТУРА

Есхил, Софокле, Еурипид 2001: *Грчке трагедије*, превео Милош М. Ђурић, Београд: Дерета, стр. 93–139.

Есхил 2001: Есхил, „Седморица против Тебе”, у: *Есхил, Софокле, Еурипид, Грчке трагедије*, превео Милош М. Ђурић, Београд: Дерета.

Еурипид 1988: Еурипид, „Феничанке”, у: *Сабране грчка трагедије*, Београд: Врхунци цивилизације.

Еурипид 2007: Еурипид, „Феничанке”, у: *Изабране драме*, са старогрчког превели Гордан Маричић, Александар Гаталица и Луција Царевић, Београд: Плато.

Замаровски 2002: В. Замаровски, *Лунаци античких митова*, Алнари, Београд.

Маричић 1988: Г. Маричић, *Антички мотиви у драмама Јована Христића и Велимира Лукића*, докторска теза, Филозофски факултет, Београд.

Сартр 1962: Ж. П. Сартр, „Шта је то литература”, у: Ж. П. Сартр, *О књижевности и писцима*, Београд: Култура, 21–235.

Сартр 1984: Ж. П. Сартр, „Текстови о позоришту”, у: Ж. П. Сартр, *Драме, текстови о позоришту*, Београд: Нолит.

Селенић 1977: С. Селенић, „Савремена српска драма”, у: *Антологија савремене српске драме*, Београд: СКЗ.

Софокле 2001: Софокле, „Антигона”, у: *Есхил, Софокле, Еурипид, Грчке трагедије*, превео Милош М. Ђурић, Београд: Дерета.

Србић 1983: Д. Србић, „Драме Јована Христића”, у: *Савременику*, година XXIX, књига LVIII, свеска 12, 554–559.

Фрајнд 1971: М. Фрајнд, *Апокрифи Јована Христића*, Књижевна историја, IV, 14, Београд.

Христић 1969: Ј. Христић, „Антички мит и модерна драма”, у: *Сцена*, Нови Сад, година V – књига I – број 3, 197-202.

Христић 1968: Ј. Христић, *Облици модерне књижевности*, Београд: Полит.

Христић 1986: Ј. Христић, *Студије о драми*, Београд: Народна књига.

Христић 1970: Ј. Христић, *Четири апокрифа*, Нови Сад: Матица српска.

Natalija M. Jovanović

ANTI-HERO

Summary

Jovan Hristic's drama and his importance for our literature. Jovan Hristic's drama with antique motives. Analysis of plays with antique motives (Seven: how we would read them today). Comparison between his and antique dramas. Instead of need for catharsis, the modern man feels the need for non-action. Hence, there are no heroes. Their place is taken by anti-heroes. Conclusion.

Key words: drama, antique tragedy, modern drama, theater, apocrypha, commentary, anti-hero, poetics, essay.